

A SZOVJET-ÚNIÓ ÉS KÖZÉP-EURÓPA

A SZOVJET-ÚNIÓ Anglia és az Egyesült Államok szövetségét a Németország ellen viselt háború teremtette meg. Ám a közös európai hadicélon, Németország legyőzésén kívül eddig nem sikerült teljesen tisztázni a közös elveket, melyek a háború utáni angolszász-orosz együttműködést Európában és Európán kívül biztos és tartós alapokra helyezhetnék. A múltévi október 19-től 30-ig tartott moszkvai külügyminiszteri hármásértekezleten hoztak ugyan néhány határozatot. Ezek közül legfontosabb volt a londoni európai tanácskozó bizottság létesítése és az a megállapodás, hogy az ellenségeskedések megszűnte után a három nagyhatalom más államok területén csak közös megbeszélés után használhatja katonai haderejét. A moszkvai konferenciát követő teheráni Roosevelt-Churchill-Sztálin találkozón (november 28. és december 1. között) valószínűleg további megállapodások történtek. De az azóta bekövetkezett események — főleg a lengyel válság — mégis azt bizonyították, hogy az összhang a három nagyhatalom közt még korántsem teljes.

Az angolszász-orosz együttműködés néhány alapvető kérdését már előző cikkünkben igyekeztünk tisztázni,¹ itt most Moszkva európai politikáját próbáljuk körvonalazni, különös tekintetel vetve a szovjet külpolitikának az Oroszországgal határos országokkal szemben elfoglalt álláspontjára.

¹ A Szovjet-Únió külpolitikája, Magyar Szemle, XLVI. kötet, 2. szám.

A Szovjet-Únió várható európai politikájára a legtöbb következtetést a február i-én bejelentett alkotmányrevízió nyomán vonták le. Az alkotmány-módosítás önálló katonai és külpolitikai jogokkal ruházta fel a Szovjet-Únió köztársaságait s lehetővé tette, hogy az egyes köztársaságok a kül-államokkal közvetlen kapcsolatba léphessenek s külön szerződéseket köthessenek. Ezt a decentralizációs reformot arra lehetett magyarázni, hogy a szovjet kormány így akarja eloszlatni az angolszászok gyanúját, hogy a Szovjet-Únió, midőn biztonsági okokból az Oroszország és Németország közti területek ellenőrzésére tart igényt, egyúttal e területek annexiójára is törekszik. Mert az alkotmányreform egyrészt módot nyújt arra, hogy az Oroszország és Németország közt elterülő országokkal csak Ukrajna vagy Fehér-Oroszország lépjen szorosabb együttműködésre, ami az angolszászok számára talán elfogadhatóbb lenne, mintha a Szovjet-Únió teljes hatalmával és erejével lépne fel Kelet-Európában; másrészt arra az esetre, ha a keleteurópai országok szovjetköztársaságokká válnának, az alkotmányreform e köztársaságok számára a Szovjet-Únióhoz való csatlakozás olyan lazább formáját tenné lehetővé, amit az angolszászok talán szintén hamarabb fogadnának el, mint az egyszerű területi annexiót.

Ám az angolszász politika a szovjet alkotmányreform után aligha ellenezné kevésbé a keleteurópai területek ilyen vagy olyan formában szovjet befolyás alá jutását. Természetesen elsősorban a katonai erőviszonyokon múlnék, hogy mennyire tudnák Kelet-Európában saját akaratukat érvényesíteni. De az is valószínű, hogy sem az oroszok, sem az angolszászok nem erőszakolnának Kelet-Európában olyan megoldásokat, melyek miatt együttműködésük hajótörést szenvedne. A szovjet alkotmányreformból egyelőre talán csak azt a biztos következtetést lehet levonni, hogy Moszkva azoknak a területeknek a bekebelezését akarta ezzel könnyebbé tenni, melyekre mint a Szovjet-Únió szerves részeire amúgyis igényt tart s amelyeket az angolszászok sem akarhatnak a Szovjettől elvitatni. Hiszen e területek a háború kezdetén a Szovjet-Únióé-i voltak — a németekkel való együttműködés juttatta hozzá őket — s az angolszászok aligha kívánhatják, hogy az oroszok az ő támogatásukkal olyan területeket veszítsenek el, amelyeket a németek segítségével szereztek meg. Az angolszászok legfőljebb másik szövetségükre, a lengyelekre való tekintettel a szovjetkövetelések bizonyos mérséklését igyekeznek elérni. Erre vallott Eden január 26-i alsóházi nyilatkozata is, mellyel újra hitet tett az Atlanti Charta elvei mellett és megerősítette a brit kormánynak régebbi álláspontját, hogy nem ismeri el az erőszakos területi változásokat.

A szovjet alkotmányreform kétségtelenül tekintetbe vette Karélia, Észtország, Lettország, Litvánia, Nyugat-Fehéroroszország, Nyugat-Ukrajna, valamint Besszarábia és az ú. n. Moldva visszacsatolásának megkönnyítését. Ám a szovjet külpolitikának e területeken túlmenő szándékaira az alkotmányreformból következtetéseket levonni csak a fantázia szabadonbocsátásával lehet. A Szovjet-Únió nyugati politikájára több konkrét adatot találhatunk a szovjet-csehszlovák szerződésben. Maga Molotov is a szovjet alkotmányreformot bejelentő beszédében úgy emlékezett meg az 1943 október 19-én Moszkvában aláírt szovjet-csehszlovák egyezményről, hogy ez „mintául szolgálhat a Szovjet-Únióknak az európai országokkal való baráti kapcsolatai konszolidációjára. “

A SZOVJET-CSEHSZLOVÁK BARÁTI, kölcsönös segélynyújtási és háborúutáni együttműködési szerződés helyes értékelésénél nem szabad megfeledkezni arról, hogy ebben az egyezményben nemcsak a szovjet és a cseh politika céljai jutottak kifejezésre, hanem az angolszász politika

szándékai is, hiszen Benes nemcsak Moszkva, hanem London és Washington *bizalmát* is élvezi.

A szerződésből a legkönnyebben a cseh politika céljai olvashatók ki. Benes Csehszlovákiát akarja nemzetközileg biztosítani. De éppen ennél a pontnál érdemes rámutatni, mekkora ellentmondás van Béné csehszlovák törekvései és a szovjet alkotmányreform között. Benes makacsul kitart a csehszlovák nemzetegység mellett s eddig semmi tanújelét sem adta, hogy hajlandó lenne tiszteletben tartani a külön szlovák nemzeti jogokat; ezzel szemben a szovjet alkotmányreform éppen a nemzeti különállás szempontjából tett messzemenő engedményeket olyan nemzeteknek, — ukránoknak és fehéroroszoknak — melyek egyáltalán nem különböznek jobban az oroszról, mint a szlovákok a csehektől. Benes a londoni csehszlovák államtanács előtt február 2-án tartott beszédében bizonyos következtetéseket fűzött a moszkvai szovjet-csehszlovák paktumhoz, de ezek szintén inkább látszanak rávilágítani a cseh politika céljaira, mint Moszkva programjára. BeneS Csehszlovákia, Lengyelország és a Szovjet-Únió egységéről úgy beszélt, mint a háborútáni európai biztonsági politika tengelyéről, de egyelőre semmi támpontunk nincs arra, hogy ebben a kijelentésben más lássunk, mint egyoldalú magyarázatát a moszkvai szovjet-csehszlovák paktum ötödik szakaszának, amely csatlakozásra hívta fel Lengyelországot.

Az angolszász politika szempontjait tükrözi vissza a szerződés negyedik szakasza, amely szerint a Szovjet-Únió és Csehszlovákia nem avatkozik egymás belpolitikai ügyeibe. Ezalatt főleg azt kell érteni, hogy Moszkvának nem lesz ellenvetése, ha Csehszlovákia belső rendje demokratikus felépítésű lesz. Ez megfelel az angolszász politika törekvéseinek is. Viszont maga a szovjet-csehszlovák szerződés kevésbé egyeztethető össze azokkal az intenciókkal, melyeket az angolszász politika hangoztat. A moszkvai paktumot elég sűrűn bírálták is angol és amerikai részről. Hiszen a szovjet-csehszlovák szerződés azt a benyomást keltette, hogy bevezetője az érdekszféra-politikának, amely ellen az angolszászok éppen eleget nyilatkoztak. Moszkvából visszajövet maga Hull mondta: ezután már nem lesz szükség külön szerződésekre, mert a világ összes ügyeit a három, illetve Kínával együtt a négy nagyhatalom fogja intézni. A szovjet-csehszlovák paktum nehezen hangolható össze Hull szavaival; hiszen a csehszlovák kormánnyal sem Anglia, sem az Egyesült Államok nem kötöttek olyan szerződést, mint a Szovjet-, a nagyhatalmak még kevésbé kötöttek egymás közt egyezményt Csehszlovákia jövőjéről, ami a legjobban megfelelt volna a Hull által felvázolt együttműködés elveinek.

A szovjet-csehszlovák „külön“ szerződésből tehát arra lehetett következtetni, hogy az aláírók elgondolása szerint a Szovjet-Úniónak Kelet-Európában olyan külön befolyása lenne majd, amilyennel sem Anglia, sem az Egyesült Államok nem rendelkeznek, ami a Szovjet-Únió közelségére s az angolszász nagyhatalmak messzeségére való tekintettel természetes is volna, csak éppen nem lenne összhangban a négyhatalmi együttműködés univerzális elveivel, s inkább az érdekszféra-megoldást jelentené. Hacsak az univerzális együttműködést az angolszászok és oroszok közt nem kell úgy értelmezni, hogy a külön szovjet érdekszférában is virágozhat a demokrácia. A szovjet-csehszlovák szerződés negyedik szakaszában mindenestre azt a törekvést lehet felismerni, hogy Kelet-Európát ideológiailag demokratikus berendezésű területnek tartsák meg. Ez a szakasz kimondja, hogy a két ország nem avatkozik egymás belügyeibe, BeneS pedig moszkvai nyilatkozatában nyíltan vallotta, hogy ő nem kommunista és Csehszlovákiát demokratikus államként akarja feltámasztani.

Moszkva soha nem is ellenezte, hogy nyugati határain demokratikus

alkotmányú országok legyenek. Moszkvának csak az a kívánsága, — amint azt főleg Lengyelországgal kapcsolatban több ízben leszögezték — hogy ezek a demokratikus rezsimek „valóban demokratikusak” legyenek. De ha Moszkva nem ellenzi is, — tekintettel demokrata szövetségeseire nem is ellenezheti — hogy szomszédai demokratikus országok legyenek, attól mindenesetre óvakodik, hogy hivatalosan elismerje a tőle nyugatra fekvő országok valamilyen jogát vagy igényét a demokratikus berendezésre. Sztálin 1943 november 7-én, a kommunista forradalom huszonhatodik évfordulóján mondott beszédében, midőn öt pontba foglalta a Szovjet-Únió európai politikáját, szintén csak annak az ismert moszkvai tételnek, az ismétlésére szorítkozott, hogy a népeknek „szabad választással” kell dönteniök, milyen kormányformát akarnak.

A Szovjet-Únió természetesen ellene szegül minden olyan kísérletnek, amely a demokratikus rezsimek révén szovjetellenes irányzatokat szeretne szóhoz juttatni Kelet-Európában. Moszkva csak olyan demokratikus kormányok létjogosultságát ismeri el, melyek biztosítékot nyújthatnak afelől, hogy a demokráciát nem gyakorolják szovjetellenes éllel. A Szovjet-Únió szférájában működő demokratikus rezsimeknek kellene bebizonyítaniok, hogy a kommunizmus és demokrácia együttműködéséről hirdetett tanok valóban életrevalóak. Nem kétséges, hogy ezeknek a rezsimeknek erősen baloldali jellegűeknek kellene lenniök. S az sem kétséges, hogy az ilyen keleteurópai rezsimek csak a demokrata nagyhatalmak és a Szovjet-Únió legteljesebb együttműködése mellett állhatnak fenn; csak az orosz, angol és amerikai nagyhatalmak tökéletes összhangja biztosíthatná, hogy a szovjet szomszédságában demokratikus állami és társadalmi rendek létezhessenek.

Moszkva eddig csak a londoni csehszlovák kormányban talált olyan demokratikus partnerre, amelyben a jelek szerint teljesen megbízik. S ott is Beneš személye az, ami teljes garanciát látszik nyújtani arra, hogy egy demokratikus rezsim semmilyen veszélyt sem jelent a Szovjet-Únióra. Beneš ilyen értelemben valóban ritka jelenség, mert megfelel mindazoknak a kívánalmaknak, amiket keletről és nyugatról, kommunista és demokratikus oldalról támaszthatnak: Beneš nyugati demokrata, polgári típus, ugyanakkor szocialista, ami kellemes a kommunistáknak, s mindennek tetejébe szláv ember, aki Oroszországban ezért is szimpátiára számíthat, hiszen Moszkvában ennek a háborúnak mint a szlávság és germánság összeközlésének jellegét az utóbbi időben erősen kidomborították. Meg aztán Beneš a génuai konferencia (1922) óta harcolt a Szovjet-Únióval az európai politikába való bevonása mellett; ő valóban az angolszász-orosz együttműködés egyik előfutára. Igaz, a múltban főleg a cseheknek kedvező státuskvó fenntartása érdekében szorgalmazta a Szovjet-Únió európai aktivitását, s csak a nagyhatalmak bizalmát tudta megnyerni, mert a esetiekhöz hasonló kisebb nemzeteket nem tudta meggyőzni arról, hogy tevékenysége általános érdekeket szolgál. Múltja tölti el ma is bizalmatlansággal azokat, kiket az új körülmények közt együttműködésre szólít fel.

A SZOVJET-ÚNIÓ KÜLPOLITIKÁJÁT nyugati szomszédaival szemben elsősorban az az elv vezérli, hogy csak azok a rezsimek fogadhatók el, melyek a belpolitikában erősen progresszívek, a nemzetközi politikában pedig elismerik Oroszország hatalmi helyzetét. Moszkva nyugati politikájának másik elve, hogy az államhatárok lehetőleg ne terjedjenek túl a néprajzi határokon, s ahol a pontos határmegvonás nem lehetséges, ott áttelepítésekkel mozdítsák elő a nemzetiségileg minél homogénebb országok kialakulását. Így például Beneš a Szovjet-csehszlovák szerződés.

után tett moszkvai nyilatkozatában azt mondta, hogy Sztálin nemzetiségileg minél homogénebb Csehszlovákiát kíván. Viszont február 2-i londoni exorzéjában Beneš hangsúlyozta, hogy Csehszlovákia alatt mindig a München előtti kiterjedésű Csehszlovákiát érti; hogy van ez összhangban a nemzetiségileg „homogén” Csehszlovákiával, amit állítólag Sztálin akar? Hacsak Beneš kitelepítésekkel nem akarja nemzetiségileg „homogénné” tenni Csehszlovákiát; a világsajtóban ugyanis olyan hírek láttak napvilágot, hogy a csehek a szudétánémetek jórészének kitelepítését tervezik.

Moszkva politikáját Lengyelországgal szemben is a néprajzi elvek határozták meg. A rigai szerződésben megállapított határ revízióját Moszkvában ázzál indokolták, hogy Lengyelország fehérórosz és ukrán többségű területeket kebelezett be; itt is szóba került az áttelepítés; hasonlóképpen áttelepítésről beszéltek azokkal a területekkel kapcsolatban, melyeket Lengyelország északon és nyugaton kapna kárpótlásul. Néprajzi elvek támasztják alá Moszkva igényeit Besszarábiára is. A balti államokkal szemben viszont már a szovjet nyugati politika legfontosabb vezérmotívuma, a biztonság elve érvényesül, ami egyébként az Észak-Skandináviától a Fekete-tengerig vonuló új határ követelésénél s nem kevésbé ez új határon túl fekvő területek újjárendezésénél is döntő tényező.

Amikor Moszkvában „biztonságról” beszélnek s a biztonság szemzőgéből szabják meg európai külpolitikájuk irányvonalaít, akkor természetesen nem a közvetlen szomszédokra, vagyis a kisebb nemzetekre gondolnak, hanem a németekre. A szovjet-csehszlovák szerződés is — második szakasza szerint — kifejezetten a német „Drang nach Osten” ellen jött létre. Vagyis Moszkva nem azért akarja befolyása alá vonni a tőle nyugatra élő kisebb nemzeteket, mintha ezektől féltene Oroszország biztonságát. Ezek a kis népek sohasem fenyegethetik az orosz kolosszust, legföljebb csak azzal válhatnak Oroszország ellenségeivé, ha szövetekeznek Németországgal. A szovjet külpolitika nyugati érdeklődésének középpontjában Németország áll; Moszkvát a Németország és Oroszország közti terület is a német-orosz viszony szempontjából érdekli. S a közelmúlt tapasztalataira gondolva, Moszkva kettőt akar elérni: egyrészt, hogy ez a közbenső terület — ahogy az angolok újabban nevezik: Middle Zone — ne kerüljön német befolyás alá; másrészt, hogy a nyugati nagyhatalmak ne folytathassanak olyan politikát, amely Németországot Oroszország ellen játsszaná ki, mint legutóbb a Chamberlain-korszakban. Anglia viszont meg akarja akadályozni az orosz-német együttműködést. Mindkét oldalon Németországban látják az európai probléma magvát, nem kétséges hát, hogy az Oroszország és Németország közti területek sorsa is főleg attól függne, hogy az oroszok és angolszászok — közös győzelmük esetén — milyen megoldásra jutnának Németország kérdésében. S mert erre vonatkozólag tudunk a legkevesebbet, a Middle Zone-t illető elképzeléseink is eléggé, problematikusak.

Igen valószínű, hogy amint az angolszász-orosz háborús szövetséget az tette lehetővé, hogy Oroszország, Anglia és az Egyesült Államok megegyeztek a nemzetiszocialista Németország megsemmisítésének szükségszerűségében, ugyanúgy a békés együttműködés is köztük csak úgy jöhetne létre, ha megegyeznének Németország jövőndő európai szerepét illetően. A moszkvai külpolitika mindenesetre arra törekszik, hogy minél nagyobb nyugati befolyásra tegyen szert. Hogy hol lennének ennek a befolyásnak a határai, az főleg éppen azon múlna, hogy mi történnék Németországgal. De bármi történik vele, az oroszoknak bizonyára tekintettel kellene lenniök az angol és amerikai szempontokra, ha nem akarnák felborítani az angolszász-orosz, együttműködést. És ez fordítva vonatkozik az angolszászoké is.

EGYELŐRE ANNYI látható, hogy a Szovjet-Únió a tőle nyugatra élő kis nemzetek közül — melyeknek túlnyomó többsége szláv és ellensége a németeknek, ami megkönnyíti a velük való érintkezést — főleg azokra épít, akiknél nagyobb megértést vél felfedezni a progresszív társadalmi eszmék iránt; ez az egyik fő oka a csehekkel szemben megnyilvánuló szovjet rokonszenvnek és bizalomnak is. Nem kisebb szerepe van természetesen, mint már említettük, Benes személyének, továbbá annak, hogy csehek és oroszok közt nincsenek területi viták. Ám a szovjet külpolitika a nemzetek osztályozásánál tekintettel van arra is, hogy ki milyen szerepet vállalt ebben a háborúban. Benes is érzékeltette moszkvai nyilatkozatában a kétféle mértéket, amit a Szovjet-Únió szándékozik alkalmazni nyugati szomszédaival szemben. Benes azt mondta: Sztálin „erős“ Csehszlovákiát, Jugoszláviát és Lengyelországot akar, — míg a többi államról csak annyit mondott: Sztálin „független“ Bulgáriát, Romániát, Magyarországot és Finnországot is akar. A moszkvai külügyminiszeri hármastekezet kommunikációjából már előbb megtudtuk, hogy a Szovjet-Únió az angolszászokkal együtt elhatározta Ausztria visszaállítását s Benes február 2-i londoni beszédében Ausztriát is a „független“ kategóriában említette.

Az „erős“ Csehszlovákiára, Jugoszláviára és Lengyelországra való utalásból olyan tendenciákat olvashatunk ki, amilyenek F. A. Voigt vett pártfogásába a Principal Power-ekről szóló elméletében.¹ Voigt úgy képzei, hogy a Middle Zone-t három állam képezné: Csehszlovákia, Jugoszlávia és Lengyelország. Ám az „erős“ államok a szovjet külpolitikában egészen más szerepet töltenének be, mint Voignál. Voignál ezek az államok pillérei a cordon sanitaire-nek, amit azért szerveznek meg Anglia oltalma alatt Európa peremén, hogy elválasszák a kontinenst az egészen más társadalmi, szellemi és politikai struktúrájú Oroszországtól. Moszkva „erős“ államai viszont éppen azt a célt szolgálják, hogy megakadályozzák ebben az övezetben minden olyan tendenciát, ami szovjetellenességet akarna kifejteni. Moszkva ugyanis semmit sem ellenez annyira, mint éppen a cordon sanitaire-t, azt a politikát, amely az „európai egyensúly“ nevében a Németország és Oroszország közti kis államokból szeretne tömböt csinálni egyrészt a német Drang nach Osten, másrészt az orosz Drang nach Westen ellen. Itt a moszkvai nézetek E. H. Carr felfogásával találkoznak; Carr tudniillik az ilyen cordon sanitaire-t egyrészt megvalósíthatatlannak, másrészt „unintelligensnek“ tartja.

Angolszász részről belátják, hogy az első háború után Kelet-Európa rendezése egészen rendkívüli viszonyok közt jött létre, mert Oroszország is, Németország is vereséget szenvedett és nem volt szava a béketárgyalásokon, ilyen helyzet pedig még egyszer aligha fordulhat elő; elismerik azt is, hogy a Szovjet-Únió joggal kel ki minden olyan politika ellen, amely ő ellene akarna „biztonsági övezetet“ létesíteni; ae Moszkvával ellentétben Londonban és Washingtonban ragaszkodnak bizonyos politikai erőkhöz, melyek Németország és Oroszország közt évszázadokig fontos tartozékai voltak az európai egyensúlynak és az orosz vezetés alatt egyesített túlnyomórészt szláv Közép-Zónát már azért sem néznék rokonszenvvel, mert a pánszlávizmust éppolyan rossznak tartják, mint a pángermánizmust. Ezért pártfogolják a Közép-Zóna nemzeteinek demokratikus, független federációját. Az orosz és az angolszász elképzelések közti különbséget talán úgy lehetne megfogalmazni, hogy míg az orosz külpolitika a kis nemzetek közt csak olyan tömörülést hajlandó elfogadni, amely Moszkva közvetlen ellenőrzése és közreműködése mellett jön létre, — például az orosz-

¹ Carr és Voigt. Magyar Szemle, XV. kötet, 3. sz.

csehszlovák szerződéshez való csatlakozás formájában — addig az angolszászok a kis nemzeteknek a nagyhatalmaktól független tömörülését szeretnék látni. Amint azt Eden 1942 december 16-i alsóházi nyilatkozatában és Churchill 1943 március 21-i rádióbeszédében is kifejezésre juttatta.

Benes, aki nyugati és keleti kapcsolatainál fogva — angolszász-orosz győzelem és háborúutáni demokrata-kommunista együttműködés esetén — egyedülálló lehetőségekkel rendelkezne, eddig elmulasztotta, hogy egy ilyen független federációs fejlődés elindítója legyen. Benes, ahogy mi látjuk, eddig ugyanazt csinálta, amit az első világháború alatt, ő elsősorban a csehek középeurópai hatalmi előjogait szeretné a keleti Moszkva segítségévéi biztosítani, mint ahogy a két háború közt a nyugati Párizs hatalmát vette igénybe ugyanerre a célra. S Moszkva a jelek szerint hajlandó Párizs szerepét betölteni. De vájjon melyik nagyhatalom kapható arra az önzetlen feladatra, hogy a nemzeti egyenjogúság és egyenrangúság alapján egy federációs folyamatot indítson el Közép-Európa kisépei közt? S vájjon lehet-e egyáltalán elszigetelten egy ilyen fejlődési folyamatot elindítani, ha a megbékülést s az egyesülés valamilyen formáját nem sikerülne egész Európára szóló érvénnyel megvalósítani?

BORSODY ISTVÁN